

REFORMÁCIÓ 500
EMLÉKBIZOTTSÁG

MTA- ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport

REFORMÁCIÓ ÉS PEREGRINÁCIÓ

konferencia

Időpont:

2016. október 13–14.

Program és absztraktfüzet

Program

Október. 13. (csütörtök)

Helyszín: ELTE BTK A épület Kari tanácsterem (1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A fsz. 39.)

10:00–10:30: MEGNYITÓ: BORHY LÁSZLÓ dékán (ELTE BTK)

10:30–12:30: A REFORMÁCIÓ KEZDETEI MAGYARORSZÁGON – elnök: KISS FARKAS GÁBOR
(MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport, Budapest)

DRASKÓCZY ISTVÁN (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

Bevezető. Magyarországi peregrináció a 16. század elején

HARASZTI SZABÓ PÉTER (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

A husziták Magyarországon? Az előreformáció egy lehetséges iránya a 15. században

KELÉNYI BORBÁLA (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

Krakkótól Wittenbergig a 16. század derekáig

BILKEI IRÉN (Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg)

Egyetemjáró zalai nemesek és a reformáció kezdetei Zalában a 16. században

12:30–13:50: EBÉDSZÜNET

13:50–15:50: EVANGÉLIKUS DIÁKOK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

– elnök: SZABÓ ANDRÁS

KÓNYA PÉTER (Eperjesi Egyetem, Eperjes)

Az Eperjesi Evangélikus Kollégium tanárainak tanulmányútjai a 17–18. században

CSEPREGI ZOLTÁN (Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest)

Magyarországi diákok a hallei Franckesche Stiftungen intézményrendszerében

DUROVICS ALEX (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

Utak és lehetőségek: Pozsony és Sopron líceumának összehasonlító elemzése

CZENTHE MIKLÓS (Evangélikus Országos Levéltár, Budapest)

A lőcsei és késmárki líceum fejlődése a türelmi rendelet után

15:50–16:10: SZÜNET

16:10–18:10: MAGYAROK WITTENBERGBEN – elnök: CSEPREGI ZOLTÁN
(Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest)

SZABÓ ANDRÁS (Károli Gáspár Református Egyetem – Selye János Egyetem, Budapest – Révkomárom)
Coetus Ungaricus (1555–1613)

SZABADI ISTVÁN (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltár, Debrecen)
Wittenberg neveltjei és a Tiszántúl reformációja

FABINY TAMÁS (Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerület Püspöke, Budapest)
Evangélikus diákok Wittenbergben

ŐSZ SÁNDOR ELŐD (Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár)
Wittenbergben vásárolt Kálvin-kötetek. Kísérlet a peregrináció-kutatások továbbfejlesztésére

18:10–19:30: SZÜNET

19:30: FOGADÁS

A WÉBER ISTVÁN NŐIKAR előadása (vezényel: Kismartony Katalin)

Október 14. (péntek)

Helyszín: ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtára (1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8. I. em. 115.)

9:00–10:30: KATOLIKUS ÉS UNITÁRIUS DIÁKOK TANULMÁNYAI A KORA ÚJKORBAN
– elnök: SZÖGI LÁSZLÓ (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

KISS FARKAS GÁBOR (MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport, Budapest)
A katolikus peregrináció lehetőségei és következményei a 16. század közepén (1530–1580)

LOVAS BORBÁLA (MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport, Budapest)
Unitáriusok egyetemjárása a 16. és a 17. században

MOLNÁR B. LEHEL ERDÉLYI (Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár)
Erdélyi unitáriusok egyetemjárása

10:30–10:50: SZÜNET

10:50–12:20: PROTESTÁNS DIÁKOK EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

– elnök: BOZZAY RÉKA (Debreceni Egyetem, Debrecen)

SZÖGI LÁSZLÓ (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

A 17–18. századi magyar protestáns peregrináció

UGRAI JÁNOS (Miskolci Egyetem, Miskolc)

Utak az egyházi elitbe. Püspökök, esperesek, professzorok felemelkedése a 18-19. századi Tiszáninneri Református Egyházkerületben

BOZZAY RÉKA (Debreceni Egyetem, Debrecen)

Magyar diákok hollandiai teológiai tanulmányai levéltári források tükrében

12:20–13:40: EBÉDSZÜNET

13:40–14:40: HAZAI DIÁKOK MAGYARORSZÁGON ÉS EURÓPÁBAN

– elnök: DRASKÓCZY ISTVÁN (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport)

JUHÁSZ RÉKA (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

Milyen felekezethez tartozó diákok látogatták a királyi jogakadémiákat 1777 és 1850 között?

BUZA JÁNOS (Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest)

Szepsi Csombor Márton Nürnbergjének forrásai

14:40–15:00: SZÜNET

15:00–16:00: KÖNYVBEMUTATÓ

Durovics Alex – Kónya Péter: *Az Eperjesi Kollégium felsőfokú hallgatói 1667–1850. Študenti vyšších tried Prešovského Kolégia 1667–1850.* Budapest, 2015. (Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat 11.)

Bemutatója: KÓSA LÁSZLÓ (ELTE BTK, Budapest)

Hegyi Ádám – Szögi László: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919. Ungarländische Studenten an schweizerischen Universitäten und Hochschulen 1526–1919.* Budapest, 2016. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 23.)

Bemutatója: UJVÁRY GÁBOR (Veritas Történetkutató Intézet, Budapest)

16:00–16:20: ZÁRSZÓ – SZÖGI LÁSZLÓ (MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest)

Absztraktok

BILKEI IRÉN

Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Zalaegerszeg, főlevéltáros
Egyetemjáró zalai nemesek és a reformáció kezdetei Zalában a 16. században

A reformáció kezdeteiről és elterjedéséről a 16. századi Zalában meglehetősen keveset lehet tudni. Ennek oka egyrészt a források kis száma, a meglévők szűkszavúsága, másrészt feltáratlansága. A reformáció megjelenésének 500. évfordulója kapcsán elindult levéltári alapkutatások sok új, eddig feltáratlan forrást hoztak felszínre, ill. az egyetemtörténeti kutatások újabb megjelent kötetei a főleg német protestáns egyetemek hazai hallgatóit is ismertté tették.

Jelen munka célja, hogy összefoglalja a reformáció korai zalai elterjedésének eddig ismert forrásait, ill. újakkal kiegészítse azokat. A Mohács utáni évtizedek hiteleshelyi oklevelei és a korabeli vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek bejegyzései sokrétű levéltári forrásként megerősítik és bővítik azokat az adatokat, amiket eddig inkább csak az irodalomtörténészek használtak. Megjegyzendő, hogy mindkét forráscsoportban meglehetősen kevés a reformációra vonatkozó közvetlen adat. Ezzel szemben az új hitet valló vagy az új hittel rokonszenvező, zalai vagy zalai kötődésű főurak és familiárisaik, akik között ott voltak a wittenbergi peregrinusok is, számos oklevélben vagy jegyzőkönyvi bejegyzésben tűnnek fel és felvázolható belőlük a reformáció zalai elterjedésének társadalmi háttere.

Az első zalai adatok, amik a reformációval kapcsolatba hozhatók Nádasdy Tamás zalai birtokaihoz, többnyire Kanizsához, ill. Nádasdy zalai familiárisaihoz kapcsolódnak.

Az új hit terjedésének következő és máig ismert legfontosabb területe a Bánffy család alsólendvai vára és váruradalma volt, ahonnan 1544-től ismerünk a reformációval kapcsolatos adatokat. A Bánffyak protestáns lelkészeit és tanítóit (Bejte István, Kulcsár György, stb.), valamint nyomdászukat, Hofhalter Rudolfot már régóta ismeri a kutatás. A 16. század utolsó évtizedeiben a Bánffy uradalmak területéről Bécsbe és Wittenbergbe eljutott egyetemjárókat (Zuhodoly Andrást, Kápolnai Andrást, Belicei Mihályt is valószínűleg uraik ösztönözték és támogatták.)

A reformáció zalai elterjedésének két további, későbbi forrásokból jól ismert központja, Szentgrót és Balaton-felvidék, de ezekről a kezdeti időszakából alig rendelkezünk forrásokkal.

Figyelemreméltó adatokat tartalmaz a veszprémi püspökség 1554. évi Canonica Visitatio-ja Egerszeg mezőváros környékének vallási viszonyairól, amelyben a „luteranus” éppenséggel szitokszónak minősült.

Az új hit szervezeti keretei később, a 16–17. század fordulóján kezdtek kialakulni (1596-ban alakult meg a kiskomáromi református egyházmegye, amihez a dél-zalai falvak is tartoztak).

Az új hit követőinek korai templomairól vidékünkön nincs tudomásunk. A protestánsok nagy valószínűséggel a zürzavaros időkben elhagyott templomokat

használták, erre utalhatnak pl. a zalaszentgyörgyi gótikus templomban feltárt 16–17. századi protestáns használatra utaló festésnyomok.

BOZZAY RÉKA

Debreceni Egyetem BTK, Debrecen, egyetemi adjunktus

Magyar diákok hollandiai teológiai tanulmányai levéltári források tükrében

A magyar diákok hollandiai peregrinációja a 17–18. században volt a legjelentősebb, majd' 3000 alkalommal regisztrálták magukat a magyar/erdélyi diákok. A hollandiai peregrináció elősorban a hazai református egyház magasan képzett lelkészeinek képzését biztosította, így nem meglepő, hogy a legtöbb magyarral a teológiai fakultáson találkozunk. A teológiai tanulmányokról, azoknak a hatásáról már több tanulmány jelent meg. Ebben az előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen típusú levéltári források foglalkoznak a magyar diákok hollandiai teológiai tanulmányaival, illetve ezek alapján milyen kapcsolatot fedezhetünk fel a magyar/erdélyi és hollandiai református egyház között.

BUZA JÁNOS

Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, egyetemi tanár

Szepesi Csombor Márton Nürnbergjének forrásai

Szepesi Csombor Márton összes műveinek kritikai kiadása az *Europica varietas* c. magyar nyelvű útleírást is tartalmazza. A csaknem pontosan fél évszázada megjelent kötet kiadói – Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter – minden tiszteletet megérdemlő munkát végeztek.

Helytállóan jutottak arra a következtetésre, hogy Szepesi Csombor feljegyzéseket készített, naplót vezethetett. Alaposan felkészült nagy utazására, korabeli szakkönyveket, cosmographiákat, korábbi útleírásokat nézett át, illetve olvasott, s minden valószínűség szerint hasznosíthatta a kortársi élménybeszámolókat is. Nürnbergről, a neves birodalmi városról, olvasható leírása arra enged következtetni, hogy Conrad Celtis (1459-1508) és a didaktikai szempontokra különös súlyt fektető Johannes Cochlaeus (1479-1552) munkáit (1502, illetve 1512) ugyancsak ismerte.

CZENTHE MIKLÓS

Evangélikus Országos Levéltár, Budapest, igazgató

A lőcsei és késmárki líceum fejlődése a türelmi rendelet után

A Szepesség két legjelentősebb városi központja, Lőcse és Késmárk szabad királyi városi rangjuknak köszönhetően többféle privilégiumot élveztek, többek között, hogy, ha korlátozottan is, de a protestáns vallás szabad gyakorlására volt bizonyos lehetőség, ezért a környék evangélikusainak központjává is váltak, nemcsak egyházi, hanem kulturális, iskolai értelemben is. Az ellenreformáció jelentős részben az alsó, tanulatlan rétegeket érte el, míg a közép- és felső réteg megengedhette azt a luxust, hogy a király által „preferáltól” eltérő felekezethez tartozzon. A Szepességen a nemesség és a cipszer polgárság jelentős része evangélikus maradt. Számukra színvonalas iskolák fenntartása és fejlesztése nagyon fontos volt.

A türelmi rendelet után, 1781-től kezdve ez a törekvés a késmárki és lőcsei líceum szisztematikus fejlesztését eredményezte: ennek során nemcsak a gimnáziumi, hanem az afölötti szinten, bizonyos felsőoktatási kurzusokat is megszerveztek, melynek keretében filozófia, teológia, Késmárkon még jog tanulmányozására is volt mód, valamint nagy pénzáldozattal újabb tanszékeket létesítettek. Késmárkon nemesi konviktus is létrejött. Amellett, hogy a városokban is komoly könyvtári állomány állt a tanárok és tanulók rendelkezésére, mindvégig fontos volt a peregrináció, a nyugati szellemi áramlatok felé való nyitottság. A nemzeti újjászületés „műhelyei” lettek a líceumokban létrejött nyelvileg elkülönült német, magyar és szláv társaságok, önképzőkörök.

CSEPREGI ZOLTÁN

Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest, egyetemi tanár

Magyarországi diákok a hallei *Franckesche Stiftungen* intézményrendszerében

A magyar diákok szempontjából különösen két "találmány" tette a hallei egyetemet vonzóvá: a Freitisch és az informátori rendszer. A pénztelen diák hallei "Freitischlerként" ugyanis ingyenes megélhetésre számíthatott. Az informátorok bevonása messzebbre mutat: A. H. Francke ügyes megoldással egyetemi hallgatókat alkalmazott árvaházi iskoláiban tanítóként. Ezeknek képzéséről és felügyeletéről egyaránt gondoskodott. A *Franckesche Stiftungen* intézményei így olcsó, képzett, nagy létszámú tanerőhöz jutottak, az informátorok pedig amellett, hogy biztosítani tudták egyetemi tanulmányaik anyagi hátterét, még tapasztalatra is szert tettek. Ez a rendszer tette Hallét a szegények egyetemévé (*Armenuniversität*), ahol a tehetség és a szorgalom önmagában is érvényesülhetett. A szociális intézmények nagyban hozzájárultak az egyetem felemelkedéséhez.

DRASKÓCZY ISTVÁN
MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, csoportvezető
ELTE BTK, Budapest, egyetemi tanár
Magyarországi peregrináció a 16. század elején

A középkor folyamán azon magyarországiak száma, akik egyetemeken bővítették tudásukat, folyamatosan emelkedett. A legtöbben az 1476–1500 közötti időszakban iratkoztak be valamelyik európai egyetemre. A 16. század elejének első negyedében kevesebben indultak külföldre abból a célból, hogy egyetemen tanuljanak, mint az előző negyedszázadban. A kutatás szerint számuk az előző időszakhoz képest 92 %-ra esett vissza. Az előadás azt a kérdést vizsgálja, hogy miképpen változott 1501–1526 között az európai egyetemeken tanuló magyarországiak száma. Különösen fontos, hogy hányan tanultak a közeli Bécs és Krakkó egyetemén. Az előadó az eddigi peregrináció kutatások során összegyűjtött adatokat használja fel.

DUROVICS ALEX
MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, tudományos segédmunkatárs
Utak és lehetőségek: Pozsony és Sopron líceumának összehasonlító elemzése

II. József türelmi rendelete új korszakot nyitott meg az evangélikus iskolák fejlődése számára. Egyes intézményekben már akkor, a „kalapos király” uralkodása alatt mélyreható változások kezdődtek. Az igazi lendületet azonban a folyamat a protestánsok jogait kodifikáló 1790/91. évi XXVI. törvénycikk által nyert.

A Ratio-k által is serkentett fejlődés eredményeként a korszak jelentősebb evangélikus iskoláiban – eltérő időben és formában – végbement változások, ha nem is egy új iskolatípus, de tartalmában megújult intézmény létrejöttével jártak. Az evangélikusok számára a „modern értelemben” vett líceumokban nyílt elsőként törvényesen lehetőség olyan magasabb tudományok oktatására, amelyekre a korábbi századok során csak rejtve, titokban volt mód. Azokban az időkben Bécs hatalmi eszközökkel gátolta meg azt, hogy a gimnázium szintjét meghaladják az említett intézmények és szigorúan őrködött afelett, nehogy meghaladják a számukra engedélyezett kereteket.

Biztosított jogaik eredményeként a XVIII. század végén, a XIX. elején ezekben az intézményekben lehetőségeikhez – nemegyszer tanáraik becsvágyához – mértén került sor bölcsészeti, teológiai és nemegyszer jogi tárgyak oktatására. Természetesen a szervesen egy iskolahálózatot nem alkotó intézmények, ennek feladatát is eltérő szemlélettel és eszközökkel valósították meg, amely tényező adta előadásom témájának ötletét.

Miután elkészült a pozsonyi líceum hallgatóinak adatbázisa kézenfekvőnek tűnt, hogy adatait egy másik nagyjából hasonlóan fontos intézménnyel vessem egybe. A soproni líceum kiválasztásában sok tényező játszott közre. Egyrésről az intézmény

Pozsonyi líceumot és Eperjesi kollégiumot követő kiemelt szerepe, másrésztől közelsége az előbbi líceumhoz.

Úgy gondolom, érdekes lenne egybevetni a két líceum XIX. századbeli működésének főbb jellemzőit, elhatárolni fejlődésük hasonló elemeit és különbségeit. Az előadás ez alapján vizsgálná az említett intézmények diákságát, oktatási szerkezetének alakulását, fejlődési lehetőségeit és azok határát. Különösen érdekes eredményeket várhatunk annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy meddig terjedt a nagyobb hírnévnek örvendő Pozsonyi és meddig a kisebb Soproni iskola vonzáskörzete a diákok körében a XIX. század első felében.

FABINY TAMÁS

**Magyarországi Evangélikus Egyház Északi Egyházkerület Püspöke, Budapest
Evangélikus diákok Wittenbergben**

A 2017-es reformációi emlékévben tervek szerint a budapesti Nemzeti Múzeumban lesz kiállítva a wittenbergi magyar diákok zászlaja. A latin feliratos, koronás címeres trikolór hosszú ideig a wittenbergi egyetem előadótermében függött, jelenleg a Luther ház múzeumában van elhelyezve. Az egyetem vezetése általában nem engedélyezte, hogy a Wittenbergben tanuló diákok etnikai alapon szerveződjenek és ennek keretében saját zászlajuk legyen, kivételt csak a nagy számú magyar diákokkal tett. Az előadás arra kérdésre keres választ, mi volt a magyar diákok különleges szerepe itt Wittenbergben, illetve itteni tanulmányaikat követően hogyan ápolták a kapcsolatot alma materükkel, annak professzoraival és egymással. Tézisünk, hogy ez a hálózatoság jelentős mértékben hozzájárult a reformáció tanainak gyors terjedéséhez egész Európában.

HARASZTI SZABÓ PÉTER

MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, tudományos segédmunkatárs

A husziták Magyarországon?

Az előreformáció egy lehetséges iránya a 15. században

A magyarországi reformáció, noha a 16. század első negyedében vette kezdetét, előzményei már jó egy évszázaddal korábban megjelentek a Magyar Királyságban. Az Angliából induló, de Közép-Európában megerősödő vallási-társadalmi megmozdulásnak, a huszitizmusnak a szellemi gyökerei a Prágai Egyetemhez kötődnek. A professzorok és hallgatók között jelentős létszámban képviselték hallgatói a Magyar Királyságot is, így a korábbi szakirodalom egyik alapvető megállapítása volt, hogy a huszita eszmék az egyetem növendékeinek közreműködésével kerültek a Kárpát-medencébe. Előadásomban a magyar diákok prágai tanulmányait vizsgálom abból a szempontból, hogy mennyiben igaz ez a korábbi alapvetés. Milyen volt a magyarok viszonya professzoraikkal, hogyan álltak hozzá az egyetemen és a városban nyilvánvalóan nagy számban terjedő huszita írásokhoz, s, hogy mindebből mennyi kerülhetett Magyarországra. Mindezzel a

magyarországi előreformáció és a vallási megújulás iránti vágy egyik korai példájának létét vagy nemlétét figyelhetjük meg.

JUHÁSZ RÉKA

MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, tudományos segédmunkatárs
Milyen felekezethez tartozó diákok látogatták a királyi jogakadémiákat
1777 és 1850 között?

Előadásom célja, hogy bemutassam a királyi jogakadémiák hallgatóságát egy szokatlan szempontból. A királyi jogakadémiák diákjai döntő többségében római katolikusok voltak. Ennek magyarázata, hogy alapvetően olyan állami intézményekről van szó, melyeket katolikus, sőt egykori jezsuita alapokon hoztak létre, míg a protestáns felekezeteknek a korszakban saját iskolahálózatuk működött, amiket diákjaik igénybe is vettek.

Mindezek ellenére, a kutatócsoport által készített adatbázisokban számos eltérő felekezeti hallgatóval találkozhatunk, így lehet találni protestáns diákok mellett görög-keleti, sőt zsidó tanulókat is. Előadásom során azt szeretném megvizsgálni, hogy e hallgatók milyen háttérrel rendelkeztek, és megválaszolni annak kérdését, hogy vajon miért választották a királyi jogakadémiákat?

Első lépésként mindenképpen a források feldolgozásának és az adatbázisok készítésének módszerét szeretném tisztázni, mivel, sajnos, elég nagy hibaszázalékkal vagyunk kénytelenek dolgozni. Az 1800-as éveket megelőzően csak korlátozottan vannak információink a hallgatók felekezeti hovatartozásáról, így a későbbi vizsgálat az ez utáni időszakra koncentrál inkább. A Pozsonyi és a Győri diákságát viszonylag pontosan sikerült rekonstruálni, míg a Kassai és a Nagyváradi akadémia anyagai sokkal több hiányosságot tartalmaznak. A Zágrábi jogakadémia anyagai bár a rendelkezésünkre állnak, még nem kerültek feldolgozásra.

Ezek után szeretném közölni a hallgatókról a rendelkezésünkre álló statisztikákat. Ennek során felvázolnám a hallgatói összlétszámokat és ehhez viszonyítva a felekezeti megoszlást. A továbbiakban csak a nem katolikusokra nézve vizsgálnám meg a származási helyüket, a társadalmi állásukat, az apa foglalkozását. A diákok tanulmányaira vonatkozó adatok bemutatása is része előadásomnak. Ennek szempontjából – úgy gondolom – érdekes kérdés, hogy milyen megelőző tanulmányokkal rendelkeztek, milyen fakultásokat részesítettek előnyben a jogakadémiákon, vagy milyen hosszú ideig látogatták ezeket az intézményeket, továbbá rendelkezünk-e ismeretekkel a további tanulmányaikról.

Az előadásom végén kísérletet tennék megválaszolni annak kérdését, hogy miért is érte meg ezeknek a diákoknak királyi jogakadémiát látogatni, amihez saját eredményeinken kívül a meglévő szakirodalmat is fel kívánom használni.

KELÉNYI BORBÁLA

**MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, tudományos segédmunkatárs
Krakkótól Wittenbergig a 16. század derekáig**

Az előadás célja, hogy bemutassa a magyarországi diákok 16. századi egyetemjárását a Krakkó–Bécs–Wittenberg tengely nyomán, mely városok egyetemei a magyarországi reformáció terjedésére nagy hatással voltak. Az előadás bemutatja a három egyetem hallgatói látszámának változását 1500 és 1600 között. A század közepén, 1558-ban végleg megszűnt a krakkói *Bursa Hungarorum*, mely jól jelzi a peregrinációs irányok megváltozását, ti. míg a lengyel egyetem nemzetközi népszerűsége a század első negyedében rohamosan csökkent, addig a *Bursa* megszűnésével majdnem egy időben, 1555-ben megalakult a magyar *Coetus Ungaricus* Wittenbergben. A krakkói és wittenbergi magyarországi diákok szoros kapcsolatát mutatja a közismert tény is, miszerint a *Bursa* egyik utolsó seniora, Kakas György lett a wittenbergi *Coetus* megalapítója.

Az utóbbi két intézmény szolgál az előadás második fő témájául, kiegészítve a bécsi *natio Hungarica* adataival. A három egyetemen ugyanis a „magyarok” külön natiokat alkottak. Felmerül a kérdés azonban, hogy vajon valóban volt-e ezen szervezeteknek nemzeti jellege? Az előadás a lakók származási helyét körüljárva igyekszik a kérdés megválaszolására.

Az előadás utolsó része az egyetemek diákjainak további életpályáját veszi szemügyre. A magyarországi reformáció vezéralakjainak közismert életútja mellett érdemes megemlíteni Matthias Kunsch szepesváraljai plébánost is, akinek életrajzi adatai az egyetemtörténeti kutatások során kerültek pontosításra.

KISS FARKAS GÁBOR

**MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport, Budapest,
csoportvezető**

ELTE BTK, Budapest, egyetemi adjunktus

**A katolikus peregrináció lehetőségei és következményei
a 16. század közepén (1530–1580)**

A peregrinációnak meghatározó szerepe van abban, hogy mennyire marad nyitott a katolikus egyházi középréteg az új, a reformációból és azon kívülről induló szellemi áramlatok iránt. Előadásomban a katolikus főpapság és a középréteg fő peregrinációs célpontjainak áttekintése után négy értelmiségi életpályáján keresztül mutatom be, milyen lehetőségeik voltak a külföldi peregrinációra, hogyan alkalmazkodtak a kegyességi irodalom változó irányaihoz, és milyen lehetőségük volt a kibontakozásra és az előmenetelre egy túlnyomóan protestáns országban. A Krakkóban tanult, Csáktornyán, Ernuszt Gáspárnál papként szolgáló Stephanus Thomasius, a Párizsban tanult ferences Nádasdi Bálint, a Bécsben tanuló Sebastianus Listhius, az Itáliából Magyarországra érkezett Petrus Illicinus életpályáján keresztül

vizsgáljuk a katolikus értelmiség irodalmi törekvéseit és kulturális lehetőségeit a 16. század közepén.

KÓNYA PÉTER

Eperjesi Egyetem BTK, Eperjes, rektor, egyetemi tanár, tanszékvezető

Az Eperjesi Evangélikus Kollégium tanárainak tanulmányútjai a 17–18. században

1667-ben felépült Eperjesen a Felső-magyarországi rendek Kollégiuma, amely az ország első és hosszú időre egyetlen evangélikus felsőoktatási intézménye volt. A rendek és az egyház elejétől fogva nagyon gondosan választották a Kollégium tanárait. Már régebben, a városi gimnáziumban igyekezett a városi tanács arra, hogy az iskola élén képzett, rendszerint a németországi egyetemeket végzett tanárok álljanak. Ugyanúgy a kollégiumban is elsősorban a külföldi protestáns egyetemeket végzett tanárok működtek. Míg a 17. században nagyjából a wittenbergi egyetemre járt tanárok irányították az iskolát, később más németországi egyetemeket is végzett személyek álltak az intézmény élén. Sőt a 18. században is, amikor a Kollégium a külvárosi faépületben működött, az eperjesi gyülekezetek igyekeztek csak az egyetemet végzett tanárookra bízni. A következő században, amikor az intézmény gyors fejlődésnek indult, újból nagyon fontos volt a tanárok magas színvonalú egyetemi végzettsége. A referátum azzal foglalkozik, hogyan fejlődött és változott az Eperjesi evangélikus Kollégium rektorainak és más tanárainak egyetemi tanulmányai az intézmény létrehozásától a 19. század közepéig.

LOVAS BORBÁLA

**MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép Európában Lendület Kutatócsoport, Budapest,
junior kutató**

Unitáriusok egyetemjárása a 16. és a 17. században

Az erdélyi diákok és szűkebben az erdélyi unitárius tanulók külföldi egyetemjárása kedvelt és alaposan dokumentált téma. Az előadás során mégis arra keresem a választ, hogy hogyan lehet újat mondani az unitárius felekezetű tanulók egyetemlátogatásáról. E célból néhány kiemelt példán keresztül szemléltetem, hogy az egyes generációkat végigkövetve milyen mintázatot mutat az erdélyi unitárius diákok egyetemválasztása, hogy pontosabb történelmi kontextusba állítva milyen részletek rajzolódhatnak ki a wittenbergi, frankfurti, padovai, római, bécsi, krakkói, németalföldi egyetemeken járt tanulók útjairól, hogy könyvek possessor-bejegyzései, margináliák és irodalmi munkák szövegtörténete alapján hogyan juthatunk el újabb peregrinálók azonosításához, és hogyan pontosíthatjuk a diákok szociális beágyazottságát, kapcsolati hálóját.

MOLNÁR B. LEHEL
Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár, levéltárvezető
Erdélyi unitáriusok egyetemjárása
Pákei József és Körmöczi János, a felvilágosodás peregrinusai

Előadásomban röviden áttekintem a 18. századi unitárius egyetemjárás történetét, és statisztikai adatokkal támasztom alá. Rávilágítok arra, hogy az önálló erdélyi fejedelemség megszűnése és a Habsburg birodalom politikai berendezkedése az amúgy protestáns Erdélyben a peregrináció területén is új helyzetet teremtett. Az Habsburgok ellenreformációs törekvéseivel egyidejűleg az államhatalom megnyirbálta a protestáns peregrináció szabadságát.

Továbbá röviden beszélek az erdélyi felvilágosodás két kiváló unitárius egyénisége Pákei József kollégiumi tanár majd igazgató és Körmöczi János püspök (Pákei tanítványa) 18. századvégi peregrinációjáról. Felvillantom, hogy míg Pákeit tekinthetjük a legelső magyar kantiánusok egyikének, addig Körmöczi munkássága, fontos részét képezi a poszt kantiánus filozófiák erdélyi recepciójának.

ŐSZ SÁNDOR ELŐD
Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár, Kolozsvár, levéltáros
Wittenbergben vásárolt Kálvin-kötetek
Kísérlet a peregrináció-kutatások továbbfejlesztésére

Az elmúlt három évtized kiterjedt peregrinus-kutatásainak köszönhetően csaknem teljes pontossággal ismerjük a külföldi egyetemeken tanult hungarus-okat. A teljes magyar peregrinus-társadalom ismeretében szisztematikusan kutathatunk újabb egyetemjárással kapcsolatos kérdéseket: pl. milyen könyveket szereztek be a hazai értelmiségiek külföldi tanulmányaik alatt. Az erdélyi könyvtárakban őrzött koraujkori Kálvin-kiadások kutatása során érdekes eredményre jutottunk: Az erdélyi emléktárgy harmada már a 16. században bekerült az országba, a kötetek nagy részét Wittenbergben vásárolták. Előadásunkban a Luther városában beszerzett Kálvin-művek, kötetek műfaji megoszlását, az erdélyi vásárlók felekezeti és nyelvi hovatartozását kívánjuk elemezni.

SZABADI ISTVÁN
Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltár, Debrecen, igazgató
Wittenberg neveltjei és a Tiszántúl reformációja

A wittenbergi egyetemről hazatérő magyarországi lelkészek három nemzedéke más-más utat járt be a reformáció terjesztése során. Közülük a helvét irány későbbi központjának számító Tiszántúlon Dévai Bíró Mátyás, Ozorai Imre még Luther követője, Kálmáncsehi és Méliusz a tanításbeli fordulat képviselői illetve a saját egyházkormányzat kiépítői, Czeglédi János, Hodászi Pap Lukács vagy Bánffyhungyadi Mogyoró Benedek pedig a sajátos partiumi, fejedelmi vagy főúri befolyás alatt lévő

egyházszervezet megszilárdítói. A tisztán dogmatikai kérdésektől tehát eljutunk az állammal szimbiózisban élő, a politika mentén szerveződő, attól kőkeményen függő helvét irányú egyház létrejöttéig, melynek vezetőit a Wittenbergben tanultak már aligha befolyásolták.

SZABÓ ANDRÁS

Károli Gáspár Református Egyetem BTK, Budapest, egyetemi tanár
Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Révkomárom, egyetemi tanár
Coetus Ungaricus (1555–1613)

A wittenbergi egyetemen 1555 és 1613 között működött az úgynevezett magyar coetus, amelynek megalakulását az egyetem vezető személyisége, Philipp Melanchthon támogatta. Az előadás egy kutatás eredményeit szeretné bemutatni: ismerteti a diáktársaság történetének forrásait, kutatástörténetének főbb állomásait, majd rátér az új eredményekre.

A diáktársaság egyszerre volt érdekvédelmi szervezet, önképzőkör és tudós akadémia-kezdemény, a tagok túlnyomó többsége a magyar anyanyelvű diákok közül került ki (néhány kivétellel). Az itt tanulók részt vettek a nemzetközi tudós levelezésben, jellegzetes wittenbergi kötésű könyveiken a nevük kezdőbetűje és a bekötés dátuma látható mind a mai napig. Elkészült a coetus tagjainak részletes adattára, amely tartalmazza a legfontosabb életrajzi adatokat, ugyanakkor feltérképezi azokat a latin nyelvű műveket is, amelyeket ezek a diákok Wittenbergben nyomtatásban is megjelentettek.

SZÖGI LÁSZLÓ

MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport, Budapest, projektvezető
ELTE BTK, Budapest, c. egyetemi tanár

A magyar protestáns peregrináció a 16–18. században

A hallgatók felekezeti hovatartozásáról nagyon sok beiratkozás esetében semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre. 1800 előtt nagy valószínűséggel tudjuk mégis meghatározni a protestáns és katolikus peregrináció nagyságrendjét, hiszen a 16–18. században bizonyos egyetemekre, ill országokba csak protestánsok, míg más egyetemekre, ill országokba csak katolikusok iratkoztak be. Ennek megfelelően feltehető, hogy néhány délnémet egyetem és jezsuita akadémia kivételével, a többi német, baltikumi, holland, angol, skót és svájci egyetemekre, ill. akadémiákra 1800-ig szinte kizárólag a hazai protestáns családok gyermekei iratkoztak be. Ugyanígy állítható, hogy Padova és Siena kivételével a többi itáliai univerzitásra, a Habsburg birodalom jezsuita akadémiáira és elsősorban Bécsbe a katolikus családok tagjai iratkoztak be. Természetesen figyelembe véve azt a tényt, hogy a „toleráns” egyetemeken bármely felekezet tagjai előfordulhattak. Egyébként a források általában éppen azt a tényt jelzik, ha valaki nem az adott egyetemen megszokott felekezethez tartozott. Hozzá kell tenni, hogy bizonyos felekezetekhez tartozó diákok, esetenként

szándékosan nem nevezték meg vallásukat, mert emiatt esetleg hátrány érhetne őket. Az erdélyi unitáriusok esetében bizonyosan többen voltak a peregrinusok, mint ahányat forrásaink említenek.

Ennek alapján hasonlítottam össze a 16–18. századi magyarországi peregrinációt, amiből kitűnik, hogy a 16. század közepétől jelentősen többen iratkoztak be protestáns egyetemekre, mint katolikus tanintézetekbe. A legjelentősebb a különbség a protestánsok javára a 17. század első felében, amikor a peregrinusok több mint 61 %-a protestáns egyetemekre iratkozik be. A különbség a 17. század elején meginduló rekatolizáció idején is csak kevéssé csökken, de ne feledjük, hogy ekkor már megkezdik működésüket az első hazai jezsuita egyetemek, ill. akadémiák (Nagyszombat, Kassa, Kolozsvár), amelyek már itthon is alkalmat biztosítanak a katolikusok részére egyetemi tanulmányok folytatására, sőt fokozatszerzésre is. A 18. század közepétől, elsősorban a Bécsi Egyetem iránti érdeklődés hatására már utoléri, majd meg is haladja a katolikus peregrináció nagyságrendje a protestáns egyetemek iránti érdeklődést. Elsőként évszázadonként a beiratkozások száma alapján adjuk meg a hazai peregrinusok valószínűsíthető felekezeti hovatartozását. Fontos figyelembe venni, hogy ezek a számok nem a tényleges személyek számát jelölik, hanem a beiratkozásokét, amely a protestánsok esetében mindig magasabb, mint a katolikusoknál.

UGRAI JÁNOS

Miskolci Egyetem BTK, Miskolc, egyetemi docens

Utak az egyházi elitbe

Püspökök, esperesek, professzorok felemelkedése

a 18–19. századi Tiszáninneni Református Egyházkerületben

Előadásomban a türelmi pátenstől a protestáns pátensig terjedő időszakot tekintem át annak tükrében, hogy milyen jellemző tanulmányi és szolgálati előzmények vezettek a Tiszáninneni Református Egyházkerületben meghatározó papi és kollégiumi vezető tisztviselők felemelkedéséhez. Elsősorban a következő szempontokra fókuszálok: mikor, milyen esetben enyhült az egyházkerület határai körül érvényesülő földrajzi zártság; milyen mértékben nyerhettek magasabb hivatalt olyan tanárok és papok, akik nem vettek részt peregrinációban, illetve nem fejtettek ki jelentősebb tudományos tevékenységet; a tanulmányi és a szolgálati pálya íve között felfedezhetők-e a korreláció hiányára utaló jelek?